

Акулова Н.Ю.

кандидат філологічних наук

доцент кафедри української і зарубіжної літератури
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

ЕПОХА БІДЕРМАЙЄРА В РЕЦЕПЦІЇ ТОМАСА МАННА (НА МАТЕРІАЛІ РОЗДІЛУ «СНІГ» ІЗ РОМАНУ «ЗАЧАРОВАНА ГОРА»)

Анотація. Розвідку присвячено аналізу етнокультурної зумовленості хронотопу як складової художньої моделі світу. Зокрема, на матеріалі розділу «Сніг» із роману Томаса Манна «Зачарована гора» розглянуто специфіку рецепції письменником масштабного культурного феномена, що отримав назву «бідермайєр» і сприймався як художній стиль, а ширше – як «стиль життя».

Ключові слова: бідермайєр, *Reiseliteratur*, хронотоп, інтелектуальний роман, модернізм.

З-поміж релевантних категорій художнього світу будь-якого літературного твору особливе місце належить хронотопу. Як показали дослідження М. Бахтіна («Вопросы литературы и эстетики», 1975), Н. Копистянської («Час і простір у мистецтві слова», 2012), Д. Лихачова («Поэтика древнерусской литературы», 1967), Ю. Лотмана («Заметки о художественном пространстве», 1992) та ін., система просторово-часових уявлень дозволяє виявити як основні художні константи в поезиці письменника, так і загальну смислову концепцію його творчості.

На думку М. Кодака, «актуалізація уваги до хронотопу як системно-структурного рівня поезики в наш час зумовлена появою художніх творів з посиленою філософічністю, з поглибленою розробкою опозицій типу «верх – низ», «минуле – майбутнє», «народження – смерть», «злет – падіння» [4, с. 97]. Філософське підґрунтя західноєвропейського *fin de siècle*, теорія відносності А. Ейнштейна, екзистенціалізм і феноменологія, які, за словами У. Еко, обрали як основу своїх розмірковувань поняття *часу* [2, с. 165], зумовили пильну увагу літератури модернізму до художніх часу і простору, внаслідок чого ці категорії зазнали суттєвих змін.

Роман Томаса Манна «Зачарована гора» (*Der Zauberberg*, 1924), без сумніву, – знаковий текст в історії розвитку німецької літератури. Сам автор означив цей твір як «документ європейського стану душі й духовних проблем першої третини двадцятого століття...» [6, с. 472], а квінтесенцією його змісту назвав розділ «Сніг» [6, с. 485]. Як зразок інтелектуальної прози твір

репрезентує звернення письменника до широкого кола філософських проблем, у тому числі й до проблеми взаємин людини з часом. Однак для нас аналізований фрагмент цікавий насамперед культурно-історичною зумовленістю організації своєї часопросторової структури.

Німеччина першої третини ХХ століття з її політичними катаклізмами та соціальними негараздами виявила особливий інтерес до епохи Реставрації, атмосфера якої «сприймалась у позитивному ключі, асоціювалась із уявленнями про «старі добрі часи» [3, с. 13]. Цей масштабний культурний феномен у подальшому отримав назву «бідермайер». У науковій літературі детально описано ознаки бідермайера як «стилю життя» і як художнього стилю. Зокрема відзначається «занурення у світ власних почуттів, природи або історії, увага до дрібниць у всьому – від рідної місцевості з її билінками та комахами [...] до найтонших нюансів душевних порухів, скромність вимог, самообмеження, покірність долі, дотримання в усьому середини й міри, приборкання пристрастей, прагнення згладити протиріччя, моралізаторство та умиротворення стають характерними прикметами літератури епохи з її найбільш яскравою особливістю – ідилізмом» [9, с. 88]. З-поміж інших характерних рис літературного бідермайера дослідники акцентують особливу просторово-часову структуру творів [див., наприклад: 5; 8].

«Особливого значення в межах побутової культури бідермайера набувала подорож у всіх її можливих формах та проявах», – зазначає Г. Лошакова, виокремлюючи її специфічні ознаки: приготування, власне подорож (як правило, одноденна) із усіма радощами та негараздами, увага до ночівлі з можливими небезпеками (напад розбійників, пограбування тощо), знакова зустріч із незнайомкою і як наслідок – любовні перипетії, наявність таких «константних знаків», як: засоби пересування, музичні інструменти тощо [5, с. 269–270]. Ці ознаки *Reiseliteratur* епохи бідермайера, подеколи у модифікованому вигляді, знаходимо також в аналізованому тексті.

Звичайна прогулянка в Томаса Манна перетворюється на духовну мандрівку. Архетип шляху як своєрідної ініціації героя в розділі «Сніг» моделюється на основі бідермайєрівської міфологеми «зруйнованої ідилії». На рівні хронотопу такий смисл актуалізує докладно деталізований образ природи, розлитої довкола і здатної втручатись у вчинки людей. Жахливе парадоксальним чином поєднується із прекрасним. Описуючи снігову заметіль, автор «Зачарованої гори» використовує прийом подвійного кодування: вдається до контрастних образів, оксюморонів тощо («...страшений мороз, близько двадцяти градусів, був нечутним і навіть здавався м'яким, поки повітря, як завжди залишалося сухим та нерухомим, та тільки-но задув вітер, мороз наче ножами став різати тіло» [7, с. 174]; «Наосліп, серед виру білої темряви, він

[Ганс Касторп. – *Н.А.*] лише дедалі глибше заходив у байдуже, загрозливе ніщо» [7, с. 176]).

Така контрарність не лише репрезентує характерну ознаку світогляду бідермайера, але й слугує акцентуації душевного роздвоєння Ганса Касторпа, що на глибинному рівні інтелектуальної структури твору співвідноситься з просторовим архетипом межі. Останній, утім, у нашому конкретному випадку стає маркером межі часової, оскільки знаменує перехід до іншого історичного періоду. Складність випробування підкреслюється специфічною організацією художнього часу. Серед характерних особливостей зазначимо, наприклад, «уповільнюючий» синтаксис, який оформлює оніричний хронотоп. «Сон постає не лише темою, але й принципом просторово-часової організації тексту, зауважує С. Аверкіна. – Видіння Касторпа виокремлюється з оповіді, утворюючи смислову рамку, постає текстом у тексті, оскільки воно не переказується, а триває, переживається героєм» [1, с. 9].

З іншого боку, тенденцію до атемпоральності («Було пів на п'яту. Хай йому грець, та майже стільки само було, коли розгулялася негода. Невже він проблукав лише якісь чверть години? «Час став довгим для мене, – подумав він. – Загибання, очевидно, триває довго» [7, с. 181]; «...до п'ятої було ще хвилин дванадцять-тринадцять. Якась дивовижа! Та неже він пролежав у снігу якихось десять хвилин чи трохи більше й примудрився навігадувати стільки щасливих та страшних картин, стільки відчайдушних думок, а шестикутний розгул закінчився так само раптово, як і почався» [7, с. 193]) обумовлює притчовий характер розділу. Момент «прозріння» набуває сакрального значення, тому автор, поєднуючи два пласти – побутовий і буттєвий, призупиняє час і ніби дає протагоністові можливість неквапно осмислити істину про життя і смерть, усвідомити хиткість межі між ними.

Складна філософська проблематика твору контамінується з бідермаєрівськими мотивами, відтак просторові та часові образи метафорично відображають духовну трансформацію протагоніста. Осягнувши, навіть внутрішньо примирившись із відповіддю на питання, що найбільше турбували його, герой нарешті долає головне для метасюжету випробування. Це підкреслюється введенням у фіналі розділу провідного для світогляду бідермайера хронотопу – хронотопу дому, «в який хочеться повертатись».

Література

1. Аверкіна С. Н. Семантика сновидень в романе Т. Манна «Волшебная гора». *Вестник МГЛУ*. 2012. Вып 19 (652). С. 9–15.
2. Еко У. Роль читача: дослідження з семіотики текстів : пер. з англ. М. Гірняк. Львів: Літопис, 2004. 384 с.

3. Иванова Е. Р. Литература немецкого бидермейера : учебное пособие. М.: Флинта, 2012. 139 с.
4. Кодак М.П. Поетика як система : літературно-критичний нарис. К.: Дніпро, 1988. 159 с.
5. Лошакова Г. А. Художественная проза бидермайера в Австрии: жанры и поэтика: дисс. ... доктора филол. наук. Нижний Новгород, 2014. 426 с.
6. Манн Т. Вступ до «Зачарованої гори» (для студентів Принстонського університету) // Манн Т. Зачарована гора. В 2 т. Т. 2. К. : Юніверс, 2009. С. 472–485.
7. Манн Т. Зачарована гора. В 2 т. Т. 2. К.: Юніверс, 2009. 488 с.
8. Немецкая литература между романтизмом и реализмом (1830–1870). Тексты и интерпретации / ред.-сост. Й. Шмидт; пер. с нем. Е. Парфеновой. СПб. : Бельведер, 2014. 808 с.
9. Юрченко Т. Г. Бидермайер // Литературная энциклопедия терминов и понятий / главн. ред. и сост. А. Н. Николюкин. М.: Интелвак, 2003. С. 87–89.

Атрошенко Г.І.

кандидат філологічних наук

доцент кафедри української і зарубіжної літератури

Братищенко Т.Ю.

студентка магістрантури

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

ФОЛЬКЛОРИЗМИ В АСПЕКТІ КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ У ТВОРЧОСТІ ОЛЬГИ ФЕСЕНКО

***Анотація.** У статті досліджується своєрідний механізм функціонування фольклоризмів у художніх текстах Ольги Фесенко; розглядається специфіка поетичного тексту та особливості індивідуально-авторського стилю на мовностилістичному рівні, аналізуються узуальні й okazіональні фольклоризми в аспекті контекстуальної реалізації.*

***Ключові слова:** традиції фольклору, індивідуальний стиль, народнопоетична образність, емоційність.*

Досить давно стало загальноновизнаним, що «новими у кожного поета можуть бути лише зміст та, як наслідок, архітектоніка твору, а слова будуть вже використаними до поета і нести в собі контекст його попередників» [4, с. 6].